

TRADICIONALISTICKÁ KATOLÍCKA KONCEPCIA NÁRODA A NACIONALIZMU NA SLOVENSKU V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA

JANA BALÁŽOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

BALÁŽOVÁ J.: The traditional Catholic Conception of Nation and Nationalism in Slovakia in the 1st Half of the 20th Century
FILOZOFIA 53, 1998, No 3, p. 146

Making of the Slovak nation in the first half of the 20th century included a deeply differentiated stream of ideas. Philosophical thought, as well as the other forms of intellectual activities of that time, mirrored actual trends of the social, political and cultural developments. In its frame the problems were formulated as well as proposals for managing them practically. The author (she) focuses on one specific line of thought represented by conservative Catholic traditionalists - F. Jehlička, J. Tiso and Š. Poľakovič. Catholic traditionalists stood firmly against all attempts to modernize the Slovak national community as they saw them as destructive to the very basis of the Slovak nation and its predestinated aims. The conceptions of the above mentioned authors are examined in the historical context of social, political and cultural conditions, and compared with some other streams of thought standing in contraposition to them.

Začiatok 20. storočia zastihol Slovensko vo veľmi nepriaznivých podmienkach rozvoja tak po stránke hospodárskej, ako aj po stránke politickej, spoločenskej a kultúrnej. Maďarizačný útlak zbavil slovenský národ nielen politickej svojbytnosti, ale negatívne ovplyvnil všetky sféry jeho spoločenského a kultúrneho života. Odnárodňovanie širokých mas pokrločilo natoľko, že hlavnou úlohou prítomnosti a pre budúcnosť sa stala záchrana slovenského národa vôbec. Slovenská národná inteligencia sa preto v prvom rade angažovala v národnoemancipačnom zápase, ktorý viedla na všetkých frontoch spoločenského a kultúrneho života (predovšetkým prostredníctvom literárnych diel a publicistiky). Aj filozofické myslenie ako súčasť myšlienkového diania na Slovensku bolo v tom čase výrazne ovplyvnené úsilím o emancipáciu slovenského národa, rozvíjalo sa "ako súčasť národnopolitických a národnoobrodeneckých programov. Filozofické myslenie odrážalo trendy sociálneho a kultúrneho vývinu, dávalo výraz národnouvedomovacím snahám a bolo ich programovým hlásateľom (i keď niekedy v mystifikovanej podobe)" ([1], 23). Angažovanosť v zápase národa o sebadefinovanie a obhájenie vlastnej existencie ako sociálno-politicko-kultúrnej entity bola mierou funkčnosti, a tým aj opodstatnenosti filozofovania. V dobách ťaživého národného útlaku nadobudol tento rozmer filozofického myslenia na Slovensku špecifický význam. Možno povedať, že intelektuálne dianie ako celok, všetky pohyby v myšlienkovvej sfére sa podriadili potrebám záchrany a obrodienia slovenského národa.

Už na prelome storočí však dochádza k výraznej diferenciacii názorov na otázku národa a národného. Slovenská inteligencia sústredená okolo časopisu *Hlas* (1898-1904) a *Prúdy* (1909-1914), vychádzajúca z ideových zdrojov západnej,

predovšetkým však českej proveniencie, presadzovala modernizačné tendencie vývinu slovenského národa. Hlasisti i mladší prúdisti si osvojili myšlienky T. G. Masaryka a usilovali sa ich preniesť i do slovenského národného života. Čechoslovakizmus považovali za cestu, ako sa oslobodiť spod maďarizačného útlaku, ale i za spôsob, ako slovenský národ otvoriť modernizačným prúdom. Tým sa postavili do kontrapozície voči konzervatívnemu tradicionalistickému krídlu kresťansky orientovanej slovenskej inteligencie, ktorá pociťovala obavy z hroziacich modernizačných trendov, potenciálne ohrozujúcich tradičné hodnoty národa.

Vznikom I. československej republiky v roku 1918 sa na Slovensku začala etapa prebudovávania dosiaľ prevažne rurálnej spoločnosti na kapitalistickú. Dynamický rozvoj, založený na buržoáznodemokratických princípoch, zasiahol slovenskú spoločnosť vo všetkých sférach jej sociálneho, ekonomického, politického, kultúrneho i národného života. Celé medzivojnové obdobie poznačili nevyhnutné búrlivé zmeny v živote spoločnosti. Boli to zmeny pozitívne, ale i zmeny s rozpornými dôsledkami.

Slovensko si z trosiek zaniknutého impéria do nového štátneho útvaru prinieslo aj bremeno uhorského, napoly feudálneho dedičstva, ktoré predstavovalo rôzny stupeň zaostávania v hospodárskom i sociálnom vývine v porovnaní s vyspelou Európou a zároveň aj v porovnaní s jeho partnerom v novom štátoprávnom usporiadaní.

Takto sa Slovensko nedobrovoľne ocitlo (opäť) v nerovnoprávnom postavení voči vyvinutejším Čechám. Necitlivý paternalistický prístup vládnucej českej buržoázie, ktorá zámerne brzdila pozitívny vývin na Slovensku v mnohých ukazovateľoch, sa odzrkadlil v prehľbujúcich sa rozdieloch medzi českými oblasťami a Slovenskom. Česká buržoázia, vychádzajúc z idey čechoslovakizmu, zdegenerovanej na český paternalizmus, sa úmyselne snažila zachovať rurálny charakter spoločnosti na Slovensku, zámerne ho ponechávala v pozícii múzea folklóru a vedecko-technických pamiatok. Slovensko zaostávalo za dynamicky sa rozvíjajúcimi českými oblasťami nielen po stránke hospodárskej, ale i v sociálno-politickej a kultúrnej oblasti [2].

Za dvadsať rokov medzi dvoma vojnami dosiahlo Slovensko nepochybne pozitívne výsledky vo všetkých sférach života spoločnosti, sprevádzali ich však aj problémy, ktorých neriešenie, ba dokonca zámerné ignorovanie viedlo k hlbkej kríze vo vzťahoch oboch národov, ktorú M. Hodža príznačne nazval česko-slovenským rozkolom. Slovenský národ sa paradoxne v štátoprávnom útvere nesúcom i jeho meno dostal do situácie, kedy sa znovu musel aktivizovať v národnoemancipačnom zápase. Postupne sa hromadiace neriešené problémy Slovenska, umocnené navyše celosvetovou hospodárskou krízou, vyústili v 30-tych rokoch do vážnej krízy vo vzťahoch oboch štátotvorných národov, ktorá vnútorne ohrozovala samotnú existenciu spoločného štátu Čechov a Slovákov.

Problémy súžitia oboch národov sa prejavili nielen v oblasti hospodárskeho a sociálno-politického rozvoja, ale odzrkadlili sa aj v oblasti kultúrneho napredovania Slovenska. Nepochybne priaznivé trendy zvyšovania kultúrnej úrovne, vyjadrené v zmene základov národnej kultúrnej politiky, ktorá sa najvýraznejšie prejavila v úrovni vzdelanosti najširších mas, v dostupnosti vzdelania v národnom jazyku (aspoň podľa zákona, ktorý však pokladal za národný jazyk jazyk československý), však do značnej

miery oslabovali rozporuplné podmienky a okolnosti vývinu slovenskej spoločnosti vo všeobecnosti.

V štáte, ktorého ideovým základom bol princíp rovnosti oboch štátotvorných národov, zakotvený v Clevelandskej (1915) a Pittsburskej (1918) dohode (obe predpokladali federálny model spoločného štátu oboch národov), vznikla takmer na samom začiatku jeho existencie tzv. slovenská otázka. Idea čechoslovakizmu, politicky funkčná v období národnooslobodzovacieho boja národov Rakúsko-Uhorskej monarchie, v čase, keď bolo treba obhájiť oprávnenosť myšlienky vytvorenia samostatného štátu dvoch pomerne malých slovanských národov na troskách multinacionálneho Rakúsko-Uhorska, sa pre Slovensko čoskoro zmenila na kontraproduktívnu ideológiu. Ignorantstvo českej vládnucej vrstvy voči ambíciám i potrebám mladého národa, ktorý sa len nedávno definoval a ktorý veril, že jeho nádeje sa budú realizovať v rámci spoločného štátu, sa spolupodieľalo na zrode a prudkej eskalácii opozičných prúdov v slovenskej spoločnosti. Zároveň vytváralo priestor i pre rôzne formy konzervatívnej ideológie, najpregnantnejšie prezentovanej v ľudáckom nacionalizme.

Štátna ideológia I. ČR bola založená na ideí čechoslovakizmu, ktorá našla svojich obhajcov a aktívnych propagátorov i medzi slovenskou inteligenciou. Slovenskí čechoslovakisti obraňovali svoj postoj Masarykovou ideou malého národa.

V priamej opozícii voči presvedčeným čechoslovakistom stála skupina konzervatívnej - národnárskej - slovenskej inteligencie foršujúca koncepciu svojbytného slovenského národa, ktorý musí zachovávať svoje tradičné hodnoty, stavať na ideí kresťanstva a úporne sa brániť cudzorodým vplyvom zvonku, všetkému, čo by mohlo narušiť pevnú, jednotnú, nemennú štruktúru tradicionalistickej spoločnosti, ako to vo svojich plamenných výzvach národu zdôrazňoval najexponovanejší ideológ konzervatívneho národnarstva Svetozár Hurban Vajanský.

Vyhrotený postoj proti masarykovským čechoslovakistom vyplýval z obáv z nastupujúcej sekularizácie Slovákov, zo strachu pred možnou vlašnosťou slovenského národa voči (katolíckemu) kresťanstvu, ba až pred ateizmom, najväčšou hrozbou vôbec, po ktorej mohla nasledovať už len duchovná záhuba národa, čo znamenalo záhubu národa ako takého.

Predstavitelia konzervatívneho národnárskeho prúdu sa od počiatkov diferenciácie v slovenskom myšlienkovom prúde stávali proti "cudzorodým" ideám ohrozujúcim tradicionalistické romanticko-idealistické ponímanie národa a národného. Všetky snahy o vnášanie modernizačných tendencií do myšlienkového prúdenia chápali ako "pokrokárske" útoky na samotnú podstatu národa, ktorú práve oni obrodzovali, a tak ich považovali aj za priame útoky proti sebe a cez nich aj proti cirkvi ako hlavnému pilieru slovenskej spoločnosti [11].

Proti bezbožným pokrokárom otvorene vystupovali katolícki kňazi, predpovedajúci mravnú skazu národa, ktorý otvorí svoju dušu kritickému skúmaniu zjaveného slova. Otvorene a nekompromisne bojovali proti akémukoľvek náznaku vnášania modernizačných tendencií do myslenia slovenskej spoločnosti tak na poli vedy, ako aj v oblasti

filozofie (v čom sa vzácné zhodli s konzervatívnymi protestantskými národníkmi z martinského centra).

V ostrej polemike s hlasistami vystúpil i katolícky teológ - novotomista F. Jehlička (1879-1939). Vo svojej práci *Novoveká filozofia a Slováci* z roku 1903 predkladá svoje (ne)pochopenie vývinových tendencií filozofie a vedy od doby po Tomášovi Akvinskóm. "Dedičný hriech modernej filozofie, pod jehožto ťarchou podnes trpí, spáchaný bol vtedy, keď noví myslitelia koncom 15. a 16. storočia bez dôvodu odtrhli sa od filozofie scholastickej" ([7], 7), preto hlása nevyhnutnosť návratu k stredovekej scholastike a metafyzike. Za "otca bludárov" považuje Bacona Verulamského s jeho empirizmom, ktorý mal tú odvahu podrobiť kritike skostnatené učenie scholastiky. Rovnako nekompromisne sa vysporiadal so všetkými filozofickými prúdmi nasledujúcimi po scholastickej metafyzike, osobitne s empirizmom, racionalizmom, fenomenalizmom. Kanta nazýva "otcom blúznivého idealizmu pokantovského" a pozitivizmus Comta a Spencera, ktorý stavia na roveň s agnosticizmom, senzualizmom a realizmom - čo sú obrovské hriechy novovekej filozofie - osobitne odsudzuje. Jeho vplyvy totiž vidí vo filozofii T. G. Masaryka, ktorý sa previnil kritickým prístupom k náboženstvu a osobitne k cirkvi. Kritike podrobuje celý rad filozofov, ktorých hlavným nedostatkom, ak nie priam hriechom je to, že nie sú náboženski. Neargumentuje, škandalizuje, filozofiu nahrádza mravokárnosťou. Návratom ku koreňom modernej filozofie myslí návrat k sv. Tomášovi Akvinskému ("a tým spolu k Aristotelovi a nesmrteľnému Platonovi"), ktorého učenie sa mu zdá byť jedinou možnou záchranou z marazmu modernej filozofie a vedy. Hlása preto návrat k metafyzike, k pravej úlohe filozofie, ktorou je služba teológii.

Vidíme teda, že hlavným a hádam aj jediným cieľom Jehličkovej práce (vychádzam z jej názvu) bolo poukázať na zhubnosť novôt, pokrokárstva, ba premýšľania vôbec pre duchovný život Slovákov. Slovákom podľa teológa Jehličku netreba ani vedy, ani filozofie, lebo "škodia a od viery v Krista odvádajú". Modernizujúcich hlasistov podozrieva z úmyslu vytlačiť kresťanského ducha z mysli slovenského ľudu a nahradiť ho hriešnym realizmom. Kresťanskú vieru chápe ako základ mravnosti, preto akýkoľvek vplyv cudzorodých prvkov poníma ako snahu ohroziť mravnosť národa, jeho pevnosť, a tým aj národ samotný.

Už v práci *Novoveká filozofia a Slováci* sa vyjadruje aj k sociálno-spoločenským pohybom. Prejavuje jednoznačný odpor voči liberalizmu a socializmu ako ideológiám ničiacim človeka, a to pre ich vzťah k náboženstvu. V práci *Sociáldemokracia a náboženstvo* (1912) [9] ostro odsudzuje socializmus, pretože vraj propaguje ateizmus, čo v očiach autora znamená úmyselné kazenie mravnosti, keďže len kresťanstvo (katolícke) je mravné. Chápanie náboženstva ako súkromnej veci považuje za podvod na prostom nevzdelanom robotníctve. Požadovanú odluku cirkvi od štátu a vyňatie náboženstva zo škôl považuje za osobitne hnusný čin, smerujúci k demoralizácii ľudu.

V otázke národa a národného je Jehlička nacionalista, až šovinista. Vývoj jeho názorov, dokumentovaný v množstve publicistických prác a pamfletov, dokazuje, že jeho záujem o národ bol silne podmienený jeho vlastným egoizmom. Ak v začiatkoch svojej publicistickej, národne orientovanej činnosti na prelome storočí ostro brojí proti maďarskému šovinizmu, ťažkému maďarizačnému útlaku Slovákov, hneď v začiatkoch existencie spoločného štátu Čechov a Slovákov nachádza nový objekt svojej

prudkej nenávisti a ochranu slovenského národa pred bezbožníckym českým nebezpečenstvom paradoxne v myšlienke reštaurácie veľkého Uhorska, súčasťou ktorého by bolo aj autonómne Slovensko ([4]; [5]; [6]; [8]). Podľa *Jehličkovho zápisníka* [10], ktorého autorom (príp. kolektívnym autorom) bol jeho oponent z tábora čechoslovakistov, tento pozoruhodný obrat Jehlička uskutočnil s vidinou prisľúbeného biskupského úradu v autonómnom Slovensku v rámci Uhorska.

Jehličkov prínos do slovenskej filozofie je síce zanedbateľný, jeho tvorba však ukazuje diferenciáciu myšlienkových prúdov v národnoemancipačnom zápase Slovákov v prvej polovici 20. storočia. Bol vždy výrazným predstaviteľom najkonzervatívnejšieho katolíckeho smeru, ktorý svoje politické vyjadrenie našiel v radikálnom autonomizme, ktorý sa výrazne prejavoval v politickom dianí na Slovensku v 20-tych a 30-tych rokoch.

Aj medzivojnové obdobie na Slovensku a tridsiate roky zvlášť sa naďalej niesli v znamení naplňovania národnoobrodeneckého programu, aj keď dynamický pohyb v sociálno-politickej i kultúrnej sfére života na Slovensku, ktorý začal vznikom I. ČR, podstatne ovplyvnil aj existujúci model myšlienkového prúdovania.

Pozitívne vývinové tendencie sa odzrkadlili v budovaní inštitucionalizovanej vedy, vo vzniku životaschopnej vedecko-odbornej komunity, ktorá už za krátky čas dokázala zmobilizovať svoje intelektuálne sily. Začala sa rozvíjať aj "akademická" filozofia, ale napriek pozoruhodnému rozvoju zostávala tak trochu v úzadí, stále ešte nepatrila medzi preferované odvetvia intelektuálnej aktivity.

Vzhľadom na krízový vývin vzťahov oboch štátotvorných národov v medzivojnovom období tzv. slovenská otázka sa rozširovala z oblasti praktickej politiky aj na teoretickú úroveň, kde sa jej v rôznych modifikáciách venovali viaceré spoločensko-vedné odbory. Aj filozofické myslenie, predovšetkým tradičné idealisticko-spekulatívne myslenie, bolo stále úzko spojené so sociálno-politickým pohybom slovenského národa, späť s otázkou národa.

Idea národa, ktorá je prirodzenou súčasťou myšlienkovkej aktivity vo všetkých, predovšetkým však v malých národných spoločnostiach, nadobudla na Slovensku špecifický rozmer v období vzniku Slovenskej republiky po rozpade I. ČR v roku 1939.

Dlhotrvajúci národnoemancipačný zápas slovenského národa vyústil do vytvorenia národného štátu, tejto hegelovskej méty všetkých národov. Kým v praktickej politike sa štátnou ideológiou stal slovenský - kresťanský (katolícky) - nacionalizmus, na teoretickej úrovni vznikla potreba reformulácie slovenskej národnej idey.

Hlavnými protagonistami nacionalistickej ideológie v období Slovenskej republiky boli J. Tiso (1887 - 1947), katolícky teológ, predseda vlády a napokon prezident Slovenskej republiky, a Š. Polakovič (1912 -), teológ a filozof, ideológ vojnového slovenského štátu.

Slovenská národná myšlienka spolu s otázkami mravnosti stála od začiatku v centre teoretického i praktického záujmu J. Tisa. Už za I. ČR vytvoril teóriu kresťanského nacionalizmu, tradicionalistickú koncepciu národa a nacionalizmu, ktorá nadväzovala na tradičné ideové dedičstvo slovenského národnoobrodeneckého hnutia. Do základov svojej koncepcie pojal štúrovské myšlienky o svojbytnosti slovenského

národa a slovenského národného jazyka. Svoju koncepciu národa a nacionalizmu prezentoval v množstve článkov, prejavov a posolstiev, ktoré knižne spracoval Š. Polakovič ([16]; [20]).

Tisov "Kristov nacionalizmus" sa zakladal na myšlienke Kristovej lásky k vlastnému národu a na náboženských prikázaniach (Miluj blížneho svojho ako seba samého). Jeho kresťanský nacionalizmus nebol (národne) egoistický, pretože kresťanstvo neučí nenávisť, ale lásku k vlastnému národu a zároveň aj k všetkým ostatným národom. Egoistický nacionalizmus je nekresťanský šovinizmus. Nekresťanský je aj internacionalizmus a kozmopolitizmus, pretože nevedie k láske voči žiadnemu národu ([12], 453-456).

Národ chápal ako (bohom) stvorenú danosť. Tisova koncepcia národa vychádza z jeho etnicity so zdôraznením kultúrno-duchovných prvkov. Definoval ho ako "spoločnosť ľudí, ktorí sú jedného pôvodu, jedného telesného typu, jednej povahy, jednej minulosti, jednej reči, jedných obyčajov, jednej kultúry, rovnakých cieľov a tvoria na súvislom území organický celok" ([16], 45).

Národ predstavuje ako vyššiu organizačnú jednotku na ceste človeka k Bohu. Národ je síce vyššou kategóriou vo vzťahu k jednotlivcovi, čím kriticky reaguje na liberalisticko-individualistické koncepcie človeka, nie je však hodnotou najvyššou. Tou je Boh, ku ktorému človek - jednotlivec cez svoje bytie v národe a pre národ smeruje.

Kresťanský nacionalizmus ako ideológiu chápal ako zjednocujúci prvok spoločenstva ľudí. Národ zjednotený na základe idey kresťanského nacionalizmu je jednotný, netriešti sa na (antagonistické) triedy, rôznorodé vrstvy. Takýto homogénny národ je silný ako celok a silný je v ňom i každý jednotlivec. Myšlienka národnej jednoty, podrobenia sa jednotlivca záujmom celku s prihliadnutím na vodcovský princíp v takto organizovanom národnom celku nevyhnutne viedla k totalitnému chápaniu národa.

Kresťanský nacionalizmus J. Tisa našiel širokú odozvu u kresťanských, predovšetkým katolíckych teoretikov. Najpregnantnejšie sa prejavil v koncepcii národa ideológa a autora štátnej filozofie slovenského štátu Š. Polakoviča.

Na rozdiel od razantných propagandistických prehlásení, ktorými sa prezentoval na politickom poli, vo sfére teórie sa pokúsil o seriózný výklad fenoménu národ a nacionalizmus. Ovplyvnený vlastnou katolícko-teologickou orientáciou adoptoval Tisovu tradicionalistickú kresťansko-totalitnú koncepciu národa a rozpracoval koncepciu, podľa ktorej národy ako "samobytné národné bytosti" sú výsledkom Božieho stvoriteľského zámeru.

Každá konkrétna národná bytosť sa podľa Polakoviča utvára pod vplyvom rôznych faktorov - vonkajších a vnútorných. Vonkajšie, no nezanedbateľné faktory spolupôsobia pri vzniku národa. Patria medzi ne zem, čím myslí krajinu, reč a náboženstvo. V určitej fáze, ovplyvnený svojou propagandistickou úlohou na poli praktickej politiky, zahrnoval medzi tieto faktory aj "krvné príbuzenstvo", t.j. spoločné biologické korene, čo mohlo zväzdať k predstavám, že forsíroval myšlienku rasovej čistoty. Faktor "krvného príbuzenstva" ako národotvorného činiteľa však na poli teoretickom

umiestňuje do dávnej minulosti, do obdobia vzniku národov, kedy základnými jednotkami, z ktorých sa národ vytváral, boli príbuzensky spriaznené spoločenstvá. V súčasnosti tento faktor nemožno podľa neho považovať za národotvorný činiteľ, pretože neustále presuny národov v európskom priestore možnosť existencie čistoty krvi jednoducho vylučujú. Vonkajšie národotvorné faktory pri tvorení národa síce spolupôsobia, nie sú však jeho podstatou a ani ju nedokážu odhaliť.

Podstatou každého národa je jeho duša či duch. S problémom definovania ducha ako podstaty národa sa Polakovič nedokázal na teoretickej rovine vyrovnáť tak ľahko ako v praktickej politike: "Slovenský duch je v národnom spoločenstve slovenskom čínorodým zdrojom duchovných a fyzických schopností, sily, krásocitu a viery. Z neho prýšči život slovenský a len on je náplňou slovenskosti." ([15], hl. 4, bod 1); "Duch národa je princípom duchovného rázu národa a prameňom svojrázneho myslenia a konania." ([14], 9). Problematika národa bola v centre Polakovičovho záujmu i po odchode zo Slovenska do emigrácie. Napísal viacero monografií a statí, v ktorých sa usiluje postihnúť podstatu národa, t.j. jeho duchovno. Cieľom jeho teoretickej práce je vytvoriť ucelenú koncepciu národa, pracovne nazývanú naciológiou ([13]; [17]; [18]).

Existenciu samostatného slovenského štátu chápal ako realizáciu božieho zámeru, spravodlivé završenie národnooslobodzovateľského hnutia slovenského národa. Slovenský štát, založený na spojených princípoch kresťanstva a nacionalizmu, sa mal stať pre všetky ostatné národy vzorom. Aby sa vyhol možným negatívnym dôsledkom určenia konkrétnej "národnej bytosti" ako najvyššej hodnoty, jediného meradla pravdivosti ľudského konania, presahuje z roviny reality do transcendentna a ako centrum všetkých ľudských snažení, všetkého konania postuluje Boha. (V praxi však slovenský kresťansko-nacionalistický model štátu zlyhal. Skĺzol do šovinizmu a do animozity voči všetkému cudzorodému, ne-slovenskému, odporujúcej kresťanským ideálom.)

Polakovič ako tvorca ideológie slovenského štátu nielen prijal za svoju Tisovu koncepciu totalitného kresťanského nacionalizmu, ale v mnohých ohľadoch ešte zdôraznil jeho protidemokratické a antiliberalistické tendencie, pregnantne zdôvodnil nevyhnutnosť existencie vodcovského princípu a stranického unitarizmu.

Za prameň krízy spoločenských systémov považoval demokraciu, liberalizmus, komunizmus a kozmopolitizmus, ktoré zavrhl tradičné piliere kresťanskej morálky a stavajú na princípe individualizmu, odmietajúc národný kolektívny princíp. Súdobá situácia vo vojnovnej Európe mu jeho názory zdanlivo potvrdzovala a zároveň ho podporovala v snahách utvoriť v jeho krajine stranický unitárny systém postavený na vodcovskom princípe. Polakovič však neprijíma ani nemecký model národného socializmu, ani taliansky fašizmus. Oba totiž odporujú princípom kresťanstva, národný socializmus zavádzaním novopohanstva a fašizmus svojím ateizmom. Svoj nesúhlas s nekresťanským národným socializmom vyjadril v práci *Warum eine Freie Slowakei*, vydané v roku 1942 [19].

Polakovič kráča po vychodených tradičných chodníkoch katolíckej teológie, ktorá principiálne odmietala všetky spoločensko-politické modely potenciálne umožňujúce individualizmus a opustenie tradičných hodnôt postavených na kresťanských základoch. Snažil sa vytvoriť pre slovenský ľud takú životnú ideológiu, ktorej základom by bolo rozvíjanie kresťanských tradícií a láska k vlastnému národu a ktorá by

neodporovala autoritárskemu modelu štátu. Hoci kresťanská, bola intolerantná a v praxi rúcala ideové princípy, na ktorých stála. Zanikla spolu so zánikom Slovenskej republiky, pre ktorú bola účelovo vytvorená.

Do sporu s katolíckym totalitným nacionalizmom sa dostala tá časť slovenskej inteligencie, ktorá prijala ideály demokracie a humanizmu a nebola konformná voči vládnucej ideológii. V diskusii Filozofického odboru Matice slovenskej v Nitre v roku 1943 prezentovali viacerí predstavitelia slovenskej inteligencie rôzne názory na nacionalizmus. Upravené diskusné príspevky vyšli vo Filozofickom zborníku MS 1943/IV. Diskusia dokazuje existenciu alternatívnych koncepcií nacionalizmu, ktoré sa sformovali v konfrontácii medzi štátnou ideológiou kresťanského totalitného nacionalizmu a humanizmom. Zároveň je aj dôkazom pretrvávania humanistických ideálov v ťažkej dobe ideologického totalitarizmu [3].

Na záver možno konštatovať, že národotvorný proces slovenského národa v prvej polovici 20. storočia bol veľmi diferencovaným myšlienkovým prúdením. Zjednocujúca idea konštitúcie a rozvoja slovenského národa nadobúdala rôzne podoby v závislosti od aktuálneho stavu v spoločenskom, politickom a kultúrnom rozvoji Slovákov a od ideovej orientácie tvorcov jednotlivých koncepcií. Často sa dostávali do opozície, ba aj do otvorenej konfrontácie. Celé spektrum viac či menej diferencovaných koncepcií možno rozdeliť na dve základné línie stojace v priamej opozícii: na tradicionalistickú kresťanskú a modernizačnú. Katolícka vetva tradicionalistickej kresťanskej línie (ktorá je témou tohto príspevku) napokon vyústila do vytvorenia prvej štátnej národnej ideológie. Z historicko-filozofického pohľadu aj ona bola len súčasťou pokračujúceho, neukončeného národotvorného procesu a sama sa svojou totalitárskou intoleranciou z neho vyzátvorkovala.

LITERATÚRA

- [1] BAKOŠ, V.: Filozofické myslenie na Slovensku v medzivojnovom období. Bratislava 1988.
- [2] CLEMENTIS, V.: Vzduch našich čias I., II. Bratislava 1967.
- [3] Filozofický zborník Matice slovenskej 1943/IV.
- [4] JEHLIČKA, F.: Bijeme na zvon! 1923.
- [5] JEHLIČKA, F.: České ukrutnosti proti rímsko-katolíckej cirkvi na Slovensku. 1923.
- [6] JEHLIČKA, F.: Náš program. USA 1932.
- [7] JEHLIČKA, F.: Novoveká filozofia a Slováci. Odtisk z Národných novín. Turč. Sv. Martin 1903.
- [8] JEHLIČKA, F.: Reply to Mr. R. W. Seton Watson's book "Slovakia Then and Now". Viedeň 1932.
- [9] JEHLIČKA, F.: Sociáldemokracia a náboženstvo. Trnava 1912 (pod pseudonymom Salesius).
- [10] Jehličkov zápisník, do ktorého si vlastnoručne naznačoval, kde chodil a ako zrádzal. USA.

- [11] MATUŠKA, A.: Dielo I., II. Bratislava 1990.
- [12] MÜNZ, T.: Náboženská filozofia na Slovensku v prvej polovici 20. storočia. In: Filozofia 49, 1994, č. 7.
- [13] POLAKOVIČ, Š.: Čo je národné bytie? ZMS, Kanada, Hamilton, Ontário 1982.
- [14] POLAKOVIČ, Š.: Náš duch. Bratislava 1943.
- [15] POLAKOVIČ, Š.: Slovenské národné vyznanie. Bratislava 1942.
- [16] POLAKOVIČ, Š.: Tisova náuka. Bratislava 1941.
- [17] POLAKOVIČ, Š.: Tvárou k budúcnosti. Buenos Aires 1975.
- [18] POLAKOVIČ, Š.: Vidiny o slovenskom národe. ZMS, Kanada, Hamilton, Ontário, Buenos Aires 1982.
- [19] POLAKOVIČ, Š.: Warum eine Freie Slowakei? Bratislava 1942.
- [20] POLAKOVIČ, Š.: Z Tisovho boja. Bratislava 1941.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/2050/97.

PhDr. Jana Balážová, CSc
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava
 SR